

TALLINLASE UNISTUS NOBELI RAHUPREEMIAST

Aleksander LOIT

Salagatan 45 B, 753 26 Uppsala, Rootsi; annette.thornquist@ekhist.uu.se

Nobeli auhinna saajate hulgas eestlasi seni veel pole. Kõige lähemal sellele rahvusvaheliselt prestiižikale preemia oli eesti rahvusest Tsaari-Venemaa diplomaat ja õigusteadlane Friedrich Martens (1845–1909). Ta oli 1884. aastast Haagi Rahvusvahelise Arbitraaži alaline liige ja Rahvusvahelise Õiguse Instituudi president, seega selle instituudi, millele 1904. aastal anti Kristianias (praegune Oslo) Stortingeti Nobeli komitee rahuauhind, juhataja.¹ Hiljem esitati Nobeli kirjanduspreemia kandidaatideks mitmel korral Marie Under ja Jaan Kross. Selles seoses võiks veel mainida füüsikalise keemia väljapaistvat tegelast Friedrich Wilhelm Ostwaldit (1853–1932), kes sai Nobeli keemiapreemia 1909. aastal. Ostwaldit sidusid Eestiga osalt tema õpingud ja teadustöö Tartu ülikoolis 1870. ning 1880. aastail, aga ka tema Esimese maailmasõja algul visandatud visioon Põhjamaade liitriigist Rootsi juhtimisel, kuhu oleks kuulunud ka Eesti. Seda visiooni tutvustas ta lähemalt 1914. aastal Stockholmis muuhulgas Rootsi Sotsiaaldemokraatliku Partei esimehele, hilisemale Rootsi peaministrile Hjalmar Brantingile ja eesti rahvuslikule aktivistile Aleksander Keskülale.² Vastupidiselt eelmainituile käivitas aga üks eestlane, Konstantin Komets, iseenda Nobeli auhinna kandidaadiks esitamise kampaania. Enne aga veidi Kometsi kavatsuste poliitilisest taustast.

1920. aastate lõpul ja 1930. aastate algul tabas sügav majanduslangus pea kõiki tööstuslikult arenenud riike. Väga kriitiliseks kujunes olukord naftatööstuses ja rahvusvahelisel naftaturul. Eriti sai kriisi läbi kannatada USA, maailma konkurentsita suurim naftasaaduste tootja: depressiooniaastail vähenes nõudlus järsult ja toodang seiskus, mille üheks raskekujuliseks tagajärjeks oli miljonitesse ulatuv töötute armee nafta-, auto- ning allhanketööstuses. Peale selle hakkas just sel ajal esile kerkima võistleja Nõukogude Liidu näol. USA saatkonnad ja konsulaadid üle maailma raporteerisid välisministeeriumile Washingtonis Nõukogude Liidu katsetest üle võtta peamiselt ameeriklaste käes olev naftaturg, kasutades dumpingu-

¹ Vt ka **Kross, J.** Professor Martensi ärasõit. Eesti Raamat, Tallinn, 1984, 90–104.

² **Loit, A.** Relationen mellan Estland och Sverige 1918–1940. En översikt. (Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis aastaraamat, XIII. 2000–2003.) Stockholm, 2006, 77 jj.

hindu, mis olid rahvusvahelisest turuhinnast palju madalamad.³ Selle agressiivse kaubanduspoliitika tegelikuks läbiviijaks oli Nõukogude Liit, kes oli juba 1928. aastal asutanud rahvusvahelisel naftaturul tegutseva varifirma AS Naftasündikaat. Selle stsenaariumi taustal ilmus välja tallinlane Konstantin Komets.⁴

27. märtsil 1930 saatis Komets kirja koos lisadega Inglise välisministrile ja samasisulise kirja ka Suurbritannia Leiboristliku Partei liidrile, millest selgub, et Komets oli esitanud ühe äriplaani Inglise naftafirmadele Royal Dutch Shale Oil Companyle ning Anglo-Persian Oil Companyle, mille kohaselt firmad, kasutades Swedish Match Trusti poolt tuntuks tehtud meetodeid (*methods made famous by the Swedish Match Trust*), võiksid luua naftamonopoli terves Euroopas. Firmed juhtisikud lükkasid ettepaneku tagasi, aga Komets väidab, et tegelikult nad siiski osaliselt kasutasid tema äriideed – Kometsi väljenduse järgi “varastasid tema plaani” – koostöös Standard Oil Companyga New Yorgis. Komets, kes ei soovinud provotseerida Inglismaa-vastaseid meeleolusid kogu loo avalikustamisega USA ajakirjanduses, oli nõus, et tülüküsimuse lahendaksid järgmised arbiitrid: kolm Inglise poliitilise partei liidrit ja välisminister ning Rootsi “tuletikukuningas” Ivar Kreuger. Komets konstateerib kokkuvõtlikult, et tema äriplaani elluviimine tähendaks Inglismaale edaspidi sõdadesse sekkumise vältimist, mille tasuks ta soovib, et Suurbritannia välisminister esitaks ta Nobeli rahuauhinna kandidaadiks. Kometsi asi edastati mõnele välisministeeriumi ametnikule arvamusalalduseks, kusjuures ühe lühivastus kõlas järgmiselt:

Ehkki hr Komets on arvatavasti hull, paistab ta olevat ausalt ja heatahtlikult hull, nii et talle saab korraliku vastuse anda. (Mr. Komets, though presumably mad, is, to all appearance, honestly and amiably mad, so he might have an answer in the proper terms.)

Välisminister Henderson teatas oma vastuses Kometsile kahetsevalt, et tal ei ole võimalik Kometsi asjas osaleda, kuna küsimus ei kuulu ministeeriumi tegevusvaldkonda.⁵

Nagu ette aimates, et Inglise valitsus ja suured naftafirmad ei toeta tema plaane, pöördus Komets USA huvigruppide poole, kes oma mastaapsest turupositsioonist ning toodangu vähenevast tasuvusest lähtudes pidanuksid Kometsi radikaalsetest

³ Nt USA konsulaadid Shanghais 7.3.1931 ja Bergenis Norras 5.5.1931 ning suursaatkonnad Saksamaal 5.8.1931, Siamis (Tai) 6.6.1932, Kanadas 23.9.1932 ja Türgis 30.10.1932. National Archives of the United States, Washington. Records of the Department of State relating to internal affairs of the Soviet Union 1930–1939. Microfilm T 1249, Roll 64. Documents 861.6363/279, 280, 285, 288; vt ka tabelitega varustatud “Report of the Russian Oil Industry in 1932 prepared by Third Secretary George F. Kennan at the Legation of USA, Riga”. National Archives of the United States, Washington. Records of the Department of State relating to internal affairs of the Soviet Union 1930–1939, Microfilm T 1249, Roll 64. Documents 861 i. 6363/287; George Frost Kennan oli hiljem USA välisministeeriumi tippametnik ja Venemaa ekspert.

⁴ **Loit, A.** Foreign Involvement in the Estonian Oil-Shale Industry in the Interwar Period: The Swedish Case. Emancipation and Interdependence. The Baltic States as New Entities in the International Economy, 1918–1940. (Studia Baltica Stockholmiensia, 13.) Uppsala, 1994, 325 jj.

⁵ Komets Inglise välisministrile 27.3.1930. Välisministeeriumi ametnike arvamusalaldused 4.4.1930. Inglise välisministeerium Kometsile 9.4.1930. Public Record Office, London. Foreign Office FO. 371/14816. Act N 2149/220/30.

ettepanekutest rahvusvahelise naftaturu ümberkorraldamisel huvitatud olema. Ja seda nad olidki.

27. märtsil 1930 lähetas Komets Valgesse Majja kaks kirja: ühe presidendi sekretärile Lawrence Richeyle, kellega ta oli varem ühenduses olnud, ja teise president Herbert Hooverile. Viimases kirjas mainib ta oma konflikti Inglise naftafirmadega, kes on ka oma Ameerika partnereid petnud, ja hoiatab USA-d nendega koostööd tegemast. Selle asemel pakub Komets välja oma *big-business*-idee, mis avaks Ameerika naftakontsernidele tee saada maailma naftavalitsejateks (*world oil dictators*), ja mille üksikasju pidi ta hiljem tutvustama. Samaaegselt saaksid Ameerika naftakontsernide maailma rahuloojad (*pacifiers*), kontrollijad ja sõjavältijad (*preventors of war*), sest nüüdisaegne sõda olevat ilma regulaarse naftaning õlitoodete varustamiseta mõeldamatu. Komets kinnitab, et tema äriplaan naftamonopoli koondamiseks suurte rahuarmastavate Ameerika ja Inglise rahvaste kätte garanteeriks ihaldatud rahu riikide ning rahvaste vahel terves maailmas. Seepärast palub Komets, et USA president esitaks ta Nobeli rahuauhinna kandidaadiks.⁶

Valge Maja ei kiirustanud Kometsi ettepanekule vastamisega. Seepärast püüdis ilmselt kärsitu Komets oma äriplaanile ka mujalt toetust saada. 17. jaanuaril 1931 saatis ta kirja Ameerika suurimale naftakontsernile Standard Oil Companyle New Yorgis. Kirjas, mis oli adresseeritud otse kontserni presidendile, pakkus Komets välja oma *big-business*-äriidee, mille realiseerimine oleks Standard Oil Company tõstnud Euroopa ja ilmselt ka Ameerika juhtivate naftakompaniide hulka (*to the oil dictatorship in Europe and, probably, in America, too*), kinnitas Komets.

Tema *big-business*-idee koosnes kahest osast. Esmane siht oli saavutada Standard Oil Companyle Ameerika bensiini müümise monopol nii paljudes riikides kui võimalik. Komets lähtus asjaolust, et sel ajal olid pea kõik Euroopa riigid suures rahapuuduses ja nad sõltusid rikkast Ameerikast, et temalt laenu saada. Neid majanduslikke raskusi saaksid suurepäraselt ära kasutada suured Ameerika naftakontsernid, näiteks Standard Oil Company, hankides kontsessioone bensiinijaamadele Euroopa riikides ja ka mujal vastutasuks pikaajalistele ning mõõduka intressiga laenudele. Selliste kontsessioonide omanikest saaksid siis tõelised naftavalitsejad (*oil dictators*), kelle päralt oleks varjatud naftamonopol (*a hidden oil monopoly*). Et laenu vajavate riikide valitsusi sellistele tehingutele ahvatleda, võiksid laenuandjad tagada riiklikele raudteedele, laevandusele ja lennundusele teatud koguse bensiini madala hinna eest või koguni tasuta.

Kometsi *big-business*-idee teine osa oli "A New Oil Producing Country in Europe – Estonia". Ta olevat algul tahtnud avaldada Ameerika ajakirjanduses kogu idee, aga kuna see sisaldas hulgaliselt konfidentsiaalset ja väärtuslikku infot, mida oleks võidud enda huvides ära kasutada, otsustas ta oma salajast infot ning ettepanekuid esmajoones Standard Oil Companyle pakkuda.

⁶ Komets Lawrence Richeyle 27.3.1930 ja USA presidendile 27.3.1930; USA välisministeerium USA konsulile Tallinnas 14.7.1930. National Archives of the United States, Washington. Records of the Department of the State relating to internal affairs of the Soviet Union 1930–1939. Microfilm T 1249, Roll 64. Documents 861.6363/279, 280, 283.

Seejärel kirjeldab Komets üksikasjalikult Eesti põlevkivimaardlate potentsiaali ja põlevkivitööstuse arengut. Kirjeldusele on ta lisanud hulga asjakohaseid kaarte, jooniseid, fotosid, tabelleid ja trükiseid. Eesti energiatagavaradest kirjutades on peaaegu põlevkivist destilleeritud õlitoodetel ja võimalikul naftal, mis Eesti territooriumi sügavustes ebatavaliselt rammusa Eesti põlevkivi hiiglaslike varude all endiselt uinub (*the possible presence of oil pools still sleeping in the depth of the Estonian territory under the huge deposits of the unusually fat Estonian oil shale*). Ta oletab, et Eesti põlevkivilademed ja eventuaalselt nende all leiduvad naftaallikad on ühenduses Poola ning Rumeenia õliväljadega. Ühe indikaatorina naftaallikate olemasolust Eesti territooriumil näeb Komets veel maagaasi lekkimist põlevkivirajoonides.

Ka põlevkivi kui energiaallika kaevandamine pidanuks Standard Oil Companyle huvi pakkuma. Eesti põlevkivi oli suure õlisisaldusega ja väga kvaliteetne. Nii Eesti töötajad kui ka põlevkivi ja selle tooted olid väga odavad ning seetõttu Euroopa energiaturul nõutud. Lühikesed kaugused hoidsid ka transpordikulusid kokku. Eesti põlevkivitööstus oli rahapuuduse tõttu veel vähe arenenud. Kometsi arvates oleksid Standard Oil Companyl olnud head väljavaated saavutada Eesti valitsusega eriti soodne kokkulepe seoses investeeringute ja kontsessioonidega põlevkivimaardlates. Ka oleks naftakontsern kindlasti saanud võileivahinna eest üle võtta mitme rahapuuduses kiratseva kontsessioonäri osakud ja oleks mõne aja pärast saanud Eesti põlevkivitööstuse üle täieliku kontrolli. Kui Standard Oil Company oleks Kometsi äriplaani vastuvõetavaks hinnanud, oleks ta soovitanud alustada ettevaatlikult, et vältida avalikku tähelepanu ja sensatsioone (*oil rush*). Seepärast oleks kõige otstarbekam olnud käivitada protsess mõne väiksema Eesti varifirma nimel, kes oli Standard Oil Company täieliku kontrolli all.

Arusaadavalt ei pakkunud Komets oma *big-business*-ideed tasuta. Tema kompensatsiooninõudmised olid järgmised. Esiteks nõudis ta äriplaani kasutamise eest hankida Standard Oil Companyle bensiinimüügi kontsessioone Euroopas 10 000 USA dollari eest ja peale selle erilist komisjonitasu: 0,5% firma laenudest erinevatele Euroopa riikide valitsustele. Teiseks seadis Komets nõudmise: 10 000 USA dollarit oma konfidentsiaalse info ja ettepanekute eest seoses võimalike naftamaardlate avastamisega Eesti territooriumil ning ettepaneku eest, mis annaks Standard Oil Companyle Eesti põlevkivitööstuse üle täieliku kontrolli. Kolmandaks nõudis Komets, et juhul kui tulevaste puurimistega Standard Oil Company kontsessiooniladel avastatakse naftamaardlad, makstaks talle erilise kompensatsioonina 100 000 USA dollarit.

Komets rõhutas, et oleks väga kahetsusväärne, kui Standard Oil Company ei oleks piisavalt ettenägelik ja laseks talle pakutud suure äriettevõtte (*big business-enterprise*) minna teiste kätte, kellest saaks firmale kahtlemata tõsine konkurent. Eesti põlevkivitööstus arenes jõudsalt ja seepärast oluks mõistlik, kui Standard Oil Companyl oluks olukorra arengust oma kogemustega informeerija. Komets pakkus end ise selle ameti peale, öeldes end naftatoodangu ja -kaubandusega tegelnud olevat juba enne Esimest maailmasõda Venemaal. Kui firma oleks ta tööle palganud kui oma Balti kirjasatja (*your Baltic correspondent-informer*),

saatnuks ta reeglipäraselt raporteid kõige kohta, millel oli tegemist Eesti ja Nõukogude Liidu nafta- ning põlevkivitööstuse ja kaubandusega. Selle eest küsis Komets palka 200–300 USA dollarit kuus. Seoses sellega pidas Komets vajalikuks nimetada mõningaid tema soovitajaid, nimelt USA presidendi sekretäri Lawrence Richeyt ja isegi presidenti ennast:

Isegi hr president H. Hoover ise võiks anda teile mõned konfidentsiaalsed viited minu varasema tegevuse kohta, ent praegusel keerulisel ajal oleks sündsusetu USA presidenti selliste tühiasjadega tülitada. (Even Mr. President H. Hoover himself could give you few confidential references relative to my former activities but it would be shameless to trouble the US President with such trifle in this serious time.)

Oma pika kirja lõpus Standard Oil Companyle kõlab nagu ähvardus, et kui kontsern ei soovi tema äriplaani kasutada, läheb pakkumine teistele. Sel juhul palub Komets kõik saadetud materjalid edastada presidendi sekretärile Lawrence Richeyle, kellega tal olevat juba olnud aktuaalsel teemal läbirääkimisi. Nii läkski. Standard Oil Company ei olnud valmis Kometsi äriplaani ostma, saates kõik toimikud Valgesse Majja.⁷

Komets pöördus seejärel uuesti otseselt president Hooveri poole. Üks asjaolu, mis võis äratada Kometsis lootust, et tema äriplaani saaks presidendi positiivse vastuvõtu, oli see, et Hoover oli hariduselt mäeinsener ja ta oli aastaid tegutsenud nii tehnilise juhtisiku kui ka naftakaubanduse eksperdina mitmes suuremas, rahvusvahelisel areenil tegutsevas mäetööstusfirmas, kus ta oli pealegi mitmes kaasosanik olnud.⁸ Olgugi et Valge Maja oli Kometsi materjalid Standard Oil Company vahendusel juba saanud, saatis Komets uuesti oma äriplaani presidendile, aga veidi erinevas versioonis.

Oma uues versioonis toonitab Komets eriti oma äriplaani tähtsust kriisiolukorras olevale USA majandusele. Ta ütleb end hoolikalt jälgivat Ameerika naftatööstuse praegust traagilist olukorda, mis on tingitud hullumeelsest ületootmisest (*the present American tragic oil situation caused by their mad over-production*). Oma ettepanekus kriisi lahendamiseks lähtub ta omapäraselt tänapäeva nõuetele mittevastavast maanteede viletsast olukorrast Euroopas. See on ka peamiseks takistuseks sisekaubanduse ja kaugemas perspektiivis kogu ühiskonna arengule. Euroopa teab neist puudustest, kuid pole raha maanteevõrgu parandamiseks ja väljaehitamiseks. Seda asjaolu peaks USA enda huvides ka ära kasutama, andes Euroopa riikidele pikaajalisi ja väikese intressiga laene. Paremate teedega tekib kiiresti suur nõudlus sõidu- ja veoautode ning bensiini ja muude õlitoodete järele. Siin avaneks oivaline võimalus Ameerika auto- ja naftatööstustoodete turu laiendamiseks, mis annaks tööd miljonitele Ameerika töötutele. Vastutasuks soodsate laenude eest saaksid laenuandjad, USA suurfirmad, kontsessioone bensiinijaamadele Euroopas, mille tulemusel muutuksid kontsessioonid varjatud

⁷ Komets Standard Oil Company presidendile 17.1.1931 ja 2.2.1931. National Archives of the United States, Washington. Records of the Department of State relating to internal affairs of Estonia 1910–1944. Microfilm Publication M 1170. Roll 20. Documents 860 i. 6363/11, 13.

⁸ Herbert Hoover (1874–1964), USA president 1928–1932: The New Encyclopedia Americana. International edition, 14. USA, 1979.

bensiini- ja naftamonopoliks. Komets toob eeskujuks rootsi tuletikukuninga Ivar Kreugeri, kes samuti ehitas suurte ja odavate laenudega üles tuletikkude tootmise ning müümise monopole kõigis maailmajagudes. Ka ei satuks monopolitaotlused vastuollu USA trustidevastaste seadustega, sest need kehtivad ainult Ameerikas. Mis puutub Eesti põlevkivivarudesse, siis annab Komets nende kasutamise võimalustest nüüd veelgi detailsema ja optimistlikuma ülevaate. Seepärast loodab Komets, et USA valitsusel õnnestub suuri Ameerika firmasid mõjutada, et need hakkaksid tema äriplaani vastu huvi tundma.⁹

Võrreldes Kometsi Standard Oil Companyle antud äriplaani USA presidendile esitatuga, on rõhuasetuses üks selge ja ootuspärane erinevus. Äriplaanis naftakontsernile domineerivad loomulikult majanduslikud motiivid, USA presidendile antud plaanis on aga esikohal poliitiline moment – anda otsustav ja jõuline vastulööök Nõukogude Liidu dumpingupoliitikale, mis ohustas USA olulisi huve – ning nägemus kestvast rahuperioodist kogu maailmas. Seepärast on tähtis, rõhutas Komets, et Ameerikas jälgitaks venelaste salajast majanduslikku sõda USA vastu hoolikalt. Seoses sellega pakub Komets end USA kirjasaatjaks (*correspondent-informer*), kes jälgiks kõiki Nõukogude Liidu naftapoliitika nähtusi ja raporteeriks neist. Ta toob näiteks venelaste just käimasoleva katse üürida Narva lähedal suuremat maa-ala, kus saaks laagerdada suuri koguseid bensiini, mida sealt teistesse Euroopa riikidesse viia.

Kuu aega pärast Kometsi teist pöördumist USA presidendi poole sai ta teate USA Tallinna konsulilt, et Valges Majas arvestatakse tema äriplaaniga (*had been considered by the White House*) ja et see on edastatud välisministeeriumile edasiseks läbitöötamiseks. Komets rõõmustas selle teate üle väga ja arvas, et asjad pidid nüüd tema plaanide kohaselt arenema hakkama. Aga ei juhtunud midagi. Ilmses frustratsioonis tahtis ta oma äriplaani kolmandat korda USA presidendile pakkuda. Oma ettevõtmisele *happy end*'i lootes lubas ta, et ta ei hakka veel oma äriplaani mõnele teisele riigile – näiteks moderniseeruvale Itaaliale, rikkale Rootstile või sõjast toibuvatele Inglismaale ja Prantsusmaale – pakkuma. Väikese väljapressimisena mõtiskleb Komets edasi sellest hirmuäratavast väljavaatest, kui “meie universaalsed vaenlased – kommunistid” peaksid äriplaani jälile saama ja hakkama seda enne ameeriklasi rakendama. Ta lõpetab veidi murelikult, et tema viimasest pakkumisest on möödunud kümme kuud, aga ta pole saanud oma ettepanekutele kindlat vastust ega ka mingit rahasummat, mida ta pikisilmi ootab (jutt oli 10 000 USA dollarist).¹⁰

⁹ Komets Lawrence Richeyle 2.2.1931; Komets USA presidendile 2.2.1931, kaks sama kuupäevaga kirja, millest üks on saatekiri, koos kahe lisaga: “Concessions for Oil Filling Stations in Europe/ A Hidden Oil Monopoly” ja “A New Oil Producing Country in Europe – Estonia”; USA välisministeerium USA konsulile Tallinnas 25.2.1931; USA konsul Tallinnas USA välisministeeriumile 16.3.1931. Kõik viis kirja on hoiul: National Archives of the United States, Washington. Records of the Department of State relating to internal affairs of the Soviet Union 1930–1939. Microfilm T 1249, Roll 64. Documents 861.6363/285, 287.

¹⁰ Komets USA presidendile 8.11.1931. National Archives of the United States, Washington. Records of the Department of State relating to internal affairs of Estonia 1910–1944. Microfilm Publication M 1170, Roll 20. Documents 860 i. 6363/11.

Seejärel tuli lõppotsus kiiresti. USA välisminister teatas USA konsulile Tallinnas ja viimane omakorda Kometsile, et tema (Kometsi) pakutud projekte pole heaks kiidetud ning need ei paku Ameerika Ühendriikide valitsusele huvi (*there has been no acceptance of the projects that he /Komets/ has outlined and that they do not have an interest for the Government of the United States*).¹¹ Mingit põhjendust sellisele otsusele USA võimud ei andnud. Seega kadus Komets avalikkuse tähelepanu alt.

Nüüd on ülim aeg esitada küsimus, kes oli see mees, kes pidas end kompetentseks, et teha suurriikide valitsustele ja maailmaturul tegutsevate tööstuskontsernide juhtkondadele ettepanekuid, kuidas lahendada rahvusvahelist akuutset majanduskriisi ning tulevikus sõdu vältida ja luua igavene rahu rahvaste ning riikide vahel. Kes oli see mees, kes nõudis oma ettepanekute eest kopsakaid summasid ja peale selle veel toetust Nobeli rahuauhinna saamiseks? Kes oli Konstantin Komets?

Konstantin Komets oli üldsusele peaaegu tundmatu. Andmed tema isiku ja tööalase tegevuse kohta on napid ning põhinevad peamiselt tema enda antud infol kirjavahetuses välismaiste riikide asutuste ja ettevõtetega. Mingit lisa annab ka USA Tallinna konsuli raport USA välisministeeriumile: seal oldi arusaadavalt huvitatud Kometsi taustast ja kompetentsusest. Seepärast sai konsul korralduse teha sellekohane järeleuurimine kohapeal.¹² Peale selle on Kometsi kohta õnnestunud leida üks ametlik tõend.¹³ Selle materjali põhjal avaneb Konstantin Kometsist järgmine pilt.

Ta sündis 1869. aastal Venemaal. Tema surmaaasta on teadmata. Abikaasa Jenny Komets ja 17-aastane poeg Konstantin elasid Kometsi majas Haapsalus, ise elas ta Tallinnas aadressil Toompuiestee 3. Komets oli luteri usku eesti rahvusest Eesti kodanik. Ta ütles end olevat sportliku eluviisiga, heas füüsilises ja vaimses vormis, ta ei joonud ega suitsetanud. Perekond põgenes 1922. aastal Venemaalt Eestisse suure nälja ja ohu eest. Komets oleks kommunistide poolt maha lastud, kuna ta kuulus jõukate klassi: tal oli kaks mõisat, mis konfiskeeriti. Enne sõda Venemaal töötades sai ta rikkalikke kogemusi suuräri ja kaubanduse

Konstantin Kometsi foto 1930. aastaist.

¹¹ USA välisminister USA konsulile Tallinnas 14.12.1931 ja USA konsul Tallinnas Kometsile 19.1.1932. National Archives of the United States, Washington. Records of the Department of State relating to internal affairs of Estonia 1910–1944. Microfilm Publication M 1170, Roll 20. Documents 860 i. 6363/11, 13.

¹² USA konsul Tallinnas USA välisministrile 7.5.1931. National Archives of the United States, Washington. Records of the Department of State relating to internal affairs of the Soviet Union 1930–1939. Microfilm T 1249, Roll 64. Documents 861.6363/289.

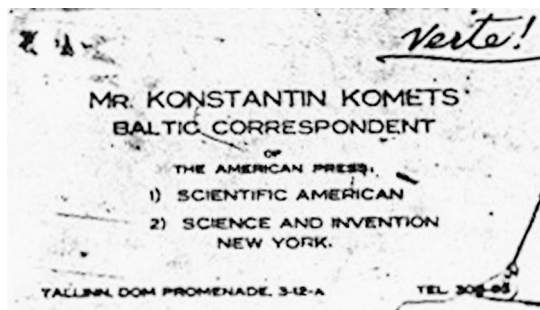
¹³ Konstantin Kometsi sissekirjutustõend 18.12.1926. Tallinna Linnaarhiiv, Tallinna Perekonna-seisumeti arhiiv (vaata pilti tekstis). Fotokoopia eest tänan Lea Kõivu Tallinna Linnaarhiivist.

majanduslikes küsimustes (*in big business and trade matters in economical and political questions and constellations*). Aastail 1914–1917 töötas ta Peterburi Vene Keiserliku Sõjakabineti Telegraafi Tsensuuri ülemana (*Head of the Russian Imperial War Office Telegraph Censorship in St. Petersburg*) tihedas koostöös British Secret Service'i esindajate kolonel Benneti ja leitnant Raineriga, samuti French Secret Service'i esindaja leitnant Ménardiga.

Vorm 33.

Elukoht: linnajagu: <i>N</i>	Perekon- na nimi	<i>Komets,</i>
Tänav: <i>Luisk</i> 20. XII. 1926	Ees- nimi	<i>Konstantin</i>
maja № <i>6</i> , krt. № <i>4</i> .	Isa- nimi	<i>Georg.</i>
Rahvus: <i>Eesti.</i>	Sündimise aeg või vanadus:	<i>19/iv 1869.</i>
Usk: <i>Lutuu.</i>	Konstantin- sis	<i>Eesti.</i>
Kaitseväeteenistuse vahekord: maak. Rahv. üll. tun. № korrald. Val.	Kus hingekirjas:	<i>Ranweiser.</i>
192 a. Reg. pol. jaosk. № valla val.	Perekonna seis:	<i>Abielus.</i> <i>Laps: Konstantin 30/iv 1912a.</i> <i>Elab mitte isa juures.</i>
Amet või teenistus: <i>Inglise keele õpetaja</i>	Millal ja kuhu läks:	
Elamistäht ja selle kestvus: Isikutunnistus, välja antud <i>7 juunil</i> 1922 a. № <i>3630</i> pol. jaoskonnast valla valitsusest <i>Maapärale Linna Politse.</i> <i>Ühena poolt</i>		
Millal ja kust tuli: <i>Tallinnast, Wilmi tänavalt,</i> <i>62. — 14 detsembril 1922.</i>		
<i>SISSEKIRJUTUD</i> <i>Tall. l. Politse'i S. Jaoskonnas</i> <i>18 XII 26 F. A. V.</i>		

Konstantin Kometsi sissekirjutustõend 18.12.1926.

Konstantin Kometsi visiitkaart.

Pärast Eestisse saabumist 1922. aastal sai Komets peatselt tööd inglise, saksa, prantsuse ja vene keeles kirjutava kirjasaatjana Eesti Postiameti rahvusvahelises osakonnas, mis asus Tallinnas (*correspondent in English, German, French and Russian in the International Section of the Postmaster General of Estonia in Tallinn*), amet, mida peab ta veel praegugi. Ta teenis elatist ka eraviisilise inglise keele õpetajana ja Balti kirjasaatjana New Yorgi ajakirjadele Scientific American ning Science and Invention. Tal ei olnud suurt varandust ja ta ei olnud poliitiliselt aktiivne. USA konsuli teadmist mööda oli Komets baltisakslane ja ta olevat suhelnud ainult nendega; isegi tema eesti keel olevat kasinavõitu olnud. Ta olnud rahuliku ja tagasihoidliku iseloomuga ning tema eluviis olevat igati korrektne olnud.

Komets muretses väga oma julgeoleku pärast. Oli ülimalt tõenäoline, et kui vene kommunistid oleksid tema suurest äriplaanist ja selle pakkumisest USA presidendile ning Standard Oil Companyle teada saanud, oleks ta tapetud. Sel juhul oleks ta võitluses USA huvide eest surma saanud ja seega oleks USA moraalne kohustus olnud maksta Kometsi lesele ning pojale korralikku eluaegset pensioni. Oma soovitajateks ja isikuandmete kinnitajaiks nimetas Komets järgmisi isikuid: Tallinnas Eesti Postiameti ülem (*The Postmaster General of Estonia*) ning New Yorgis Albert G. Ingalls kui Scientific Americani toimetaja (*Scientific American Editorial Staff*) ja Joseph G. Kraus kui ajakirja Science and Invention Magazine välistoimetaja (*Field Editor of the Science and Invention Magazine*).

USA välisministeerium ei oodanud oma konsulilt Tallinnas mitte ainult üldist taustainfot Kometsi isiku kohta, vaid esmajoones konsuli hinnangut tema suurejooneliste plaanide tähtsuse ja USA huvidele vastavuse kohta. Konsuli hinnang oli:

...et hr Kometsil pole Eestis piisavalt suutlikkust ja positsiooni, et tema teated Valgesse Majja tähelepanu väärisksid, ehkki teisalt ei saa ka väita, et teda saaks veidrike hulka liigitada. (...that Mr. Komets is not a man of such ability and standing in Estonia that his communications to the White House merit acknowledgement, although on the other hand it cannot be said that he could be classified as a crank.¹⁴)

¹⁴ USA välisministeerium USA konsulile Tallinnas 7.4.1931; USA konsul Tallinnas USA välisministeeriumile 7.5.1931. National Archives of the United States, Washington. Records of the Department of State relating to internal affairs of the Soviet Union 1930–1939. Microfilm T 1249, Roll 64. Documents 861.6363/289.

See konsuli hinnang sai ka aluseks USA välisministeeriumi äraütlevale seisukohale koostööks Kometsiga.

Konstantin Komets oli kahtlemata fantaseerija, aga suuresti realistlik fantaseerija. Kõigi tema kõrgelennuliste plaanide lähtematerjal ja tähelepanekud, millele ta ehitas oma konkreetseid ettepanekuid, rajanesid tegelikkusel. Kometsi ulatuslikest ja detailsetest ettepanekutest nähtub selgelt, et tal olid soliidse teadmised nii maailma naftaallikatest, -toodangust ning -turust kui ka Eesti põlevkivimaardlatest ja -tööstusest ning potentsiaalsetest võimalustest põlevkivitooteid rahvusvahelisel energiaturul müüa. Vastasel juhul poleks USA valitsusringkonnad teda üldse jutulegi võtnud. Nüüd aga anti Kometsi ettepanekud tavapärasesse ametlikku menetlusse. Erilist kaalu Kometsi plaanidele andis veel see, et ta oskas rõhutada asjaolusid, mis ohustasid Ameerika elutähtsaid huve: sügav majanduskriis ja Nõukogude Liidu üha teravnev võitlus USA domineerimise vastu rahvusvahelisel naftaturul. Need kajastusid ka USA diplomaatiliste esinduste murelikes raportites üle kogu maailma. Kometsil olid suured plaanid ja veel suuremad unistused, aga need jäid realiseerimata.

Ei täitunud ka Konstantin Kometsi lootus Nobeli rahuauhinda saada. Ta ei saanud oma kandidatuurile toetust ei USA presidendilt, Inglise välisministrit, suurte naftakontsernide juhtkondadelt ega teatavasti ka mitte kelleltki teiselt. Näis, nagu oleks Kometsil olnud ajuti mõttes end ise rahuauhinna kandidaadiks esitada, olgugi et ta oli teadlik sellest, et auhinnakomitee määrustik seda ei võimaldanud. Nii puudub ta nimi Nobeli rahuauhinna kandidaatide nimekirjast aastail 1930–1933.¹⁵

Lõpuks võiks veel mainida, et Eesti põlevkivimaardlad ja nende potentsiaal, mida Komets pakkus välja suure uudisena, ei olnud Inglise ning USA suurtele õlifirmadele ja nende valitsustele tundmatud, ning nende maade huvi Eesti põlevkivitööstuse vastu ei lõppenud ka Kometsi lahkumisega.

Juba 1920. aastate algul said Eesti põlevkivi head omadused rahvusvahelises ärimaailmas tuntuks, seda eriti ühe väga positiivse artikli kaudu Financial Timesis.¹⁶ Samaaegselt hankisid mitmed Inglise ja Ameerika kapitalil töötavad naftafirmad endale Eestis kontsessioone põlevkivi kaevandamiseks ning töötlemiseks, näiteks Estonian-American Oil Company, The Estonian Oil-Shale Development Syndicate Ltd., Anglo-Baltic Oil Company Ltd. ja New Consolidated Gold Fields Ltd.¹⁷ Ka saatis USA konsul Tallinnas Eesti põlevkivitööstuse arengust pidevalt raporteid oma välisministeeriumile Washingtonis.¹⁸ Põlevkivi teadusliku uurimistö alal löi

¹⁵ Stortingeti Nobelikomitee arhiiv Oslos.

¹⁶ Financial Times, 21.4.1922.

¹⁷ **Rennenkampff, B. v.** Estlands Energiewirtschaft in Zeiten staatlicher Selbständigkeit (1918–1940). Entwicklung und volkswirtschaftliche Bedeutung (trükkis avaldamata doktoriväitekirj, esitatud 1941. aastal Greifswaldi ülikoolis); **Wahl, H. A. v.** Die Ölschifferindustrie Estlands. Reval, 1940; **Loit, A.** Foreign Involvement in the Estonian Oil-Shale Industry in the Interwar Period: The Swedish Case, 323–328.

¹⁸ USA konsul Tallinnas USA välisministeeriumile 9.11.1921 ja “Mineral deposits and industries of Estonia. Oil-shale industry 1923”. Mõlemad raportid asuvad: National Archives of the United States, Washington. Records of the Department of State relating to internal affairs of Estonia 1910–1944. Microfilm M 1170, Roll 8, Target 4 and 5; Monthly economic report from US Vice Consul in Tallinn, Cyrus B. Follmer 22.7.1927. Records of the Department of State relating to internal affairs of Estonia 1910–1944. Microfilm M 1170, Roll 6.

tihedaid koostöökontakte oma kolleegidega Inglismaal ja USA-s Tartu ülikooli professor Paul Kogerman oma õpingutel ning teadustööl neis maades 1920. aastail.¹⁹

Inglismaa ja USA huvi Eesti põlevkivitööstuse vastu püsis ning isegi intensiivistus 1930. aastail, eriti pärast Hitleri võimuletulekut, kui Saksamaa hakkas sõjaks ette valmistuma, mille juurde kuulusid strateegiliste ainete ja kaupade massiline ülesost ning laagerdamine. Sellisteks kaupadeks olid bensiin ja igat sorti õlitooted, mida Saksamaa ostis suurel hulgal Eestist: 1930. aastate keskelt alates läks vähemalt 60% Eestis toodetud toorõlist Saksamaale, mis tegi suurt muret lääneriikide valitsustele.

Üks teine samaaegne juhtum, mis samuti sattus USA võimude huviorbiiti, oli Eesti valitsuse 1935. aasta otsus anda erafirmadele luba teha geoloogilisi uurin-
guid Võrumaal petrooleumi ja maagaasi olemasolu kohta. USA Tallinna konsulil oli sel teemal pikem jutuaajamine Eesti majandusministeeriumi kaevandusbüroo direktori J. Karkiga.²⁰

Aga vaatamata sellele et Komets ei olnud Eesti põlevkivitootmise tähtsuse avastaja rahvusvahelises energiapoliitikas, jääb tema kontosse siiski Eesti põlevkivitoodete ja oma äriplaani energiline propageerimine, mille realiseerimisel oleks kogu Eesti põlevkivitööstus võinud minna suurte Ameerika naftakontsernide täieliku kontrolli alla.

KOKKUVÕTE

Ülemaailmne majanduslangus 1930. aastate algul tabas pea kõiki tööstus-
harusid. Eriti rängalt kannatasid järsult väheneva nõudluse tagajärjel naftatööstus ja
-kaubandus ning seal tegutsevad suurkontsernid Inglismaal ja USA-s. Peale selle
hakkas Nõukogude Liit samal ajal ägedasti konkureerima Briti ja USA õlifirma-
dega üle kogu maailma, rakendades sealjuures agressiivset dumpingupoliitikat.
Sellest tekkis ka poliitiline probleem, kus Inglismaa ja USA võimud jälgisid
murelikult Nõukogude Liidu tegevuse laienemist rahvusvahelisel naftaturul.

Eelnenu taustal tuli välja tallinlane Konstantin Komets. Reas esitlustes Inglise
ja USA naftakontsernidele ning Inglise peaministrile ja USA presidendile pakkus
Komets välja oma salajase *big-business*-idee, mille kohaselt oleks peatatud
Nõukogude Liidu ekspansiivne naftapoliitika, antud lääne õlifirmadele abso-
luutne monopol ning loodud seeläbi eeldused püsivaks rahuks maailmas. Oma
äriidee täpsema variandi lubas Komets esitada pärast seda, kui talle oleks maks-

¹⁹ Eesti biograafiline leksikon, II. (Akadeemilise Ajaloo-Seltsi Toimetused, II.) Tartu, 1927, 222 jj;
Loit, A. Foreign Involvement in the Estonian Oil-Shale Industry in the Interwar Period: The
Swedish Case, 324 jj.

²⁰ USA konsul Tallinnas Harry E. Carlson USA välisministeeriumile 29.3.1936. Kirjale on lisatud
kaks aruannet: "Enclosure No 1. Memorandum. Conversation with Mr. J. Kark, Director of the
Bureau of Mines of the Estonian Ministry of Economic Affairs 29.3.1935" ja "Enclosure No 2.
Estonia's Export of Oil Shale Gasoline 20.1.1936". National Archives of the United States,
Washington. Records of the Department of State relating to internal affairs of Estonia 1910-
1944. Microfilm M 1170, Roll 20. Documents 860 i, 6363/14.

tud kopsakas rahasumma ja kui maailma juhtivad naftafirmad ning Inglise peaminister ja USA president oleksid ta ametlikult Nobeli rahuauhinna kandidaadiks esitanud.

Kometsi tegevus ei viinud küll soovitud tulemusteni, aga tal õnnestus siiski Valget Maja ja Downing Street 10 mõneks ajaks tema ettepanekutega tegelema panna.

A TALLINNER'S DREAM OF WINNING THE NOBEL PEACE PRIZE

Aleksander LOIT

The world economic depression of the 1930s affected badly almost all branches of industry. The Great Economic Depression hit hardest the oil industry and trade and also the big companies of the United States and Great Britain operating in this field because of declining demand. At the same time the Soviet Union became the most important competitor for American and British oil companies due to its aggressive dumping policy. The expansion of the Soviet Union in the international oil market became a political problem for the United States and the United Kingdom, who were concerned about such developments. In this situation Konstantin Komets from Tallinn developed his *big-business-idea* addressed to the President of the United States of America, Prime Minister of the United Kingdom and American and British oil companies. In his letters he confirmed that he had found measures how to stop the Soviet Union's expansion in the world oil market and how the Western oil companies could win the dominant position, which would be the precondition for permanent peace in the world. Komets promised to open his business idea only after the oil companies, the US President and the British Prime Minister had paid a large sum of money and nominated him for the Nobel Peace Prize. There were no positive results for Komets but he managed to put the White House and 10 Downing Street to deal with his proposals for a while.